

УДК 159.928

DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2021.2\(16\).5](https://doi.org/10.17721/upj.2021.2(16).5)

Корольов Д. К.,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: assessment@i.ua
ORCID: 0000-0002-9685-5286

ЦІННІСНА ПІДТРИМКА У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОБДАРОВАНИМ ОСОБАМ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Аналіз підходів та методів, що можуть використовуватись для надання ціннісної підтримки в контексті психологічної допомоги обдарованим особам юнацького віку, дозволяє дійти таких висновків.

Серед психологічних проблем обдарованих, з приводу яких має надаватись професійна допомога, у наукових публікаціях ціннісна підтримка явно не називається. Фокус на складнощах розвитку обдарованих значною мірою пояснюється імпліцитним припущенням про дезадаптивний характер обдарованості. Проте таке припущення не підкріплюється наявними дослідженнями. Уявлення про обдарованого як психологічно здорову оптимально функціонуючу особистість зміщує акцент на його підтримку та розвиток. Провідною формою психологічної допомоги обдарованим, враховуючи їхню виражену індивідуальність, має бути індивідуальне консультування з елементами коучингу.

З метою ідентифікації, прояснення та ієрархізації особистісних цінностей обдарованого консультантом можуть використовуватись різноманітні якісні та кількісні, стандартизовані та нестандартизовані діагностичні інструменти: опитувальники, техніки сортування, аналіз реальної життєвої активності, мрій, пікових переживань, уявне моделювання бажаного майбутнього, проєктивні техніки.

Для повного прояву обдарованості та її подальшого розвитку необхідний синергійний характер відносин ролей, в яких обдарованість реалізується, з іншими важливими життєвими та професійним ролями. Завдання вибудовування молодого людиною такого способу життя в

умовах недостатньо сприятливої соціальної реальності та конфліктності власної ціннісної системи нерідко потребує рефлексивної та інформаційної допомоги психолога-консультанта.

Ключові слова: обдарованість, обдарована особистість, особистісні цінності, ціннісна підтримка, психологічна допомога, консультування обдарованих.

Вступ

За визначенням обдарована особистість суттєво відрізняється від переважних для певного суспільства та історичного періоду особистісних типів. Ці відмінності очікувано створюють додаткові потреби та проблеми розвитку, що потребують уваги та зусиль практичних психологів.

Постановка проблеми. Якої саме підтримки потребують обдаровані дівчата та хлопці юнацького — вирішального для формування основи зрілої та продуктивної особистості — віку? Відповідь на це питання має ґрунтуватись на розумінні механізмів формування та прояву обдарованості, зокрема, ролі макро- та мікросередовища, в тому числі, освітнього середовища, на розумінні емоційних, особистісних та міжособистісних проблем обдарованих. Крім того, важливо проаналізувати досвід та вироблені підходи до надання психологічної допомоги обдарованим особам різного віку, що наявні у світовій психології.

У контексті досліджуваної проблеми особливо корисними є напрацювання в галузі кар'єрного консультування, планування життєвого та професійного шляху, що можуть бути адаптовані до потреб обдарованих осіб юнацького віку. Так, К. Кеннеді та Д. Фарлі презентують погляд, згідно якого консультування обдарованих осіб юнацького віку якісно не відрізняється від консультування інших їх однолітків. Отже, всі консультанти загальної спрямованості готові до роботи з обдарованими, але мають звернути увагу на їх специфічні потреби. Проте слід усвідомлювати, що обдарованість є лише одним із аспектів консультованої особи. Не менш, але й не більш важливим за інші (Kennedy, 2018).

Іншої позиції дотримуються Н. Коланжело та С. Вуд, які вважають необхідною спеціальну підготовку консультантів до роботи з обдарованими. Заперечення специфічних потреб обдарованих ці автори вважають проявом властивого суспільству антиінтелектуалізму (Colangelo, 2015).

Д. Браун запропонував засновану на цінностях теорію вибору професійного шляху, що не стосується спеціально обдарованих, але може бути корисною для розробки підходів до їх ціннісної підтримки. Зазначений автор вважає цінності переконаннями, які переживаються як стандарти власного функціонування. Обговорювана теорія розглядає, з опорою на відповідні дослідження, трудові та культурні цінності суб'єкта як провідні чинники його професійної кар'єри. Пріоритетні для суб'єкта з індивідуалістичною орієнтацією сформовані трудові цінності є найважливішими детермінантами вибору професійного шляху. Кар'єрний вибір включає ряд оцінок: оцінка власних здібностей та цінностей; оцінка необхідних для успіху у професії вмінь та здібностей; оцінка альтернативних професійних опцій з позицій можливості реалізації власних трудових цінностей. Термін перебування в організації частково визначається збігом трудових цінностей працівника, керівництва, колег (Brown, 2002).

Мета статті — проаналізувати підходи та методи, що можуть використовуватись для надання ціннісної підтримки в контексті психологічної допомоги обдарованим особам юнацького віку.

Теоретичний аналіз

У юнацькому віці без педагогічної і батьківської підтримки та професійної психологічної допомоги збільшується ймовірність «втрати» обдарованості або «відмови» від неї самим суб'єктом. Чи не найчутливішим компонентом структури обдарованості, зокрема, її мотиваційного ядра є ціннісне ставлення суб'єкта до власних здібностей.

Якщо особистісну цінність тлумачити як надання особою виняткового значення певним аспектам суб'єктивної картини світу, то ціннісне ставлення до власної обдарованості в цьому контексті інтерпретується як приписування відповідній діяльності виняткового значення у задоволенні власних потреб. Іншими словами, розвиток обдарованості, використання власних здібностей розглядається особистістю як пріоритетний, найефективніший спосіб повноцінної життєдіяльності. Оскільки у цей період здійснюється життєвий вибір у багатьох принципових питаннях, що великою мірою визначає подальший життєвий шлях, важливо, щоб в обдарованій молодій людині були достатні підстави зробити вибір на користь самореалізації з опорою на власні провідні здібності. Працювати на створення таких підстав має ціннісна підтримка обдарованої молоді.

Ціннісна підтримка зазвичай окремо не виділяється серед проблем, з приводу яких обдаровані особи юнацького віку потребують психологічної допомоги. Так, Л. Сільверман визначила такі труднощі роз-

витку обдарованих дітей та молоді: збентеження щодо сенсу власної обдарованості; переживання власної несхожості з однолітками; сенситивність; ідеалізм; відчуття власної неадекватності; надмірна самокритичність; внутрішня конфліктність; глибока занепокоєність мораллю та справедливістю; нестача розуміння з боку інших; нереалістичні очікування інших; неприязнь інших до здібностей обдарованої особи (Silverman, 1990: 17).

Пізніше С. Пфайффер через узагальнення наявних досліджень також виділив ряд проблем, що можуть вимагати професійної психологічної допомоги обдарованим дітям та молоді: емоційні проблеми, що є наслідком специфічних для обдарованих якостей — асинхронності розвитку, несхожості з однолітками, складнощів з дружбаю, булінгу, переживання своєї обдарованості як тягаря, труднощів з емоційною регуляцією, нездорового перфекціонізму; невідповідність освітнього середовища, що може вести до нудьги, неувважності, недостатніх навчальних досягнень, навіть до поведінкових проблем; приховування власних здібностей; поєднання обдарованості з проблемами фізичного та психічного здоров'я; спільні для всіх осіб цього віку виклики розвитку; проблеми, що не обходять обдарованих — депресія, суїцидальні думки, тривога, соціальна ізоляція, відчуження, гнів, травматичні події, проблеми сексуальності (Pfeiffer, 2021).

Н. Коланжело на підставі узагальнення результатів наявних досліджень та власних спостережень та досвіду консультування протягом трьох десятиріч сформулював такі положення: обдаровані учні адаптовані на рівні інших однолітків; соціально-емоційні утруднення в обдарованих виникають через розвинені здібності; у суспільстві не дуже розумно бути розумним; задоволення когнітивних потреб обдарованих учнів часто одночасно задовольняє їх соціально-емоційні потреби; вік тінейджера — найбільш складний у соціальному плані період для обдарованих; розвинений інтелект не гарантує потрібних для успіху особистісних рис; обдаровані учні схильні до суїциду не більше за інших однолітків; розповсюдженими проблемами обдарованих є депресія, тривога, переживання ізоляції — проте від молодших до старших класів обдаровані учні стають все більш тривожними та ізольованими; завищена або занижена самооцінка не є специфічною проблемою для обдарованих; у молодших класах самооцінка в обдарованих учнів вища, ніж у старших; обдаровані мають вищу самооцінку в академічній сфері та нижчу — у міжособистісній; обдаровані вважають, що їх здібності позитивно впливають на академічні досягнення та розуміння себе, але негативно — на стосунки з однолітками; обдаровані учні більш чутливі до соціальних потреб їх однолітків, ніж пересічні учні

до аналогічних потреб обдарованих; амбівалентні меседжі від суспільства щодо власного таланту отримують лише інтелектуально обдаровані; недостатні шкільні досягнення обдарованих учнів є результатом їх соціально-психологічних проблем; батьки не завжди краще знають, що найкраще для їх обдарованих дітей; можна мати фізичні та психічні проблеми та бути обдарованим; обдаровані діти отримують менше консультативної допомоги (Colangelo, 2002).

У дослідженні С. Вуд виділено головні проблеми, що стають предметом консультування обдарованих:

1. Нереалізований потенціал. За різними даними, у США 10–20% відрахованих зі школи старшокласників мають властиві обдарованим показники за тестами здібностей. До чисельних причин цієї проблеми належать: недостатньо просунута програма; низький темп викладання та навчання; повторення та закріплення вже надбаних знань та вмій; небажання втрати статусу та популярності серед однолітків, які не цінують академічні досягнення.

2. Мультипотенційність та професійний вибір. Мультипотенційність як здатність робити багато речей на високому рівні компетентності та задоволення ускладнює вибір однієї конкретної опції. Страх розчарувати інших, втратити схвалення або любов, помилитись у виборі, не мати «ідеальної» кар'єри, зокрема, тиск родини та вчителів щодо вибору професійного шляху, де, на їхню думку, обдарований зможе реалізувати себе та отримати визнання, може вести до прокрастинації та вибору «безпечної» вищої освіти.

3. Ідентичність. Для обдарованих юнацького віку важливо визначити для себе, хто вони. Проте ціннісний конфлікт може коренитись у суперечливих очікуваннях з боку батьків, вчителів, однолітків разом із названими у попередніх пунктах труднощами.

4. Соціальне прийняття. Ставлення оточуючих до обдарованих залежить від їх віку, виду обдарованості, освітнього середовища. Загалом спостерігається соціальне схвалення обдарованих дітей, але у підлітковому віці ситуація змінюється. Обдарованість підтримується академічним середовищем, але погіршує стосунки з однолітками. Проте саме для підлітків ставлення однолітків є особливо важливим. Загалом обдаровані учні бачать себе у позитивному світлі, але відчують специфічне ставлення до себе з боку однокласників. Багатьом обдарованим підліткам доводиться обирати між проявом власних здібностей та популярністю. Деякі обирають не демонструвати інтелектуальні досягнення, що відрізняються від звичайних, щоб не вважались «ботаніком». Іншим важко знайти друзів з еквівалентними талантами та інтелектом.

5. Перфекціонізм та страх невдачі. Біографії видатних людей свідчать про їх прагнення працювати та присвячення себе роботі, високий рівень домагань, високі особисті стандарти, незадоволеність досягнутим. Проте деякі обдаровані демонструють нездоровий перфекціонізм, що внутрішньо пов'язаний зі страхом невдачі. Деякі обдаровані не можуть впоратись з цим страхом. Так, коли обдаровані досліджувані стикались з невдачею, вони демонстрували більше негативних реакцій та ірраціональних поглядів щодо неї, ніж їхні пересічні однолітки (Wood, 2009).

Можна думати, що ігнорування у минулому психологами проблеми ціннісної підтримки обдарованих осіб було пов'язане із розповсюдженим поглядом на них як на погано адаптованих психологічно неблагополучних диваків, які нерідко знаходяться на межі психічного розладу. Проте узагальнення наявних досліджень С. Пфайффером вказує, що, принаймні, інтелектуально обдаровані діти добре адаптовані. Всупереч загальним стереотипам більшість обдарованих популярні, мають друзів, знаходять спільну мову з однолітками, не відчувають депресії та самотності (Pfeiffer, 2021). Раніше опублікована оглядова робота М. Нейхарт також засвідчує, що інтелектуально або академічно обдаровані діти, які навчаються за програмами для обдарованих, є не менш, а, ймовірно, більш адаптованими, ніж їхні пересічні однолітки. Такі обдаровані не зазнають підвищеного ризику комунікативних та емоційних проблем. Обдарованість впливає на психологічне благополуччя, але цей вплив опосередкований такими факторами: тип та міра обдарованості, відповідність освітнього середовища, особистісні якості обдарованого (Neihart, 1999).

Розуміння обдарованих як психологічно здорових особистостей зміщує акценти на їхню підтримку та розвиток. Для практичної психології останнє означає, поза межами традиційних навчальних завдань розвитку здібностей через організацію відповідної діяльності, ціннісну підтримку обдарованих. Остання ґрунтується на інтерпретації особистісних цінностей як керівних принципів людського життя.

Дослідження виконані у руслі теорії Ш. Шварца показали, що цінності прогнозують повсякденну поведінку (Sagiv, 2004). Д. Браун та К. Крейс конкретизували це положення для консультантів, які надають психологічну допомогу у широкому професійному та соціальному контексті: пріоритетні особистісні цінності є провідним чинником вибору серед доступних професійних та життєвих альтернатив; обираються альтернативи, що найбільшою мірою втілюють персональні цінності, за відсутності таких альтернатив — ті, що найменше суперечать цінностям особи; за відсутності сформованих особистих цінностей перевага відда-

ється альтернативі, що відкладає цей вибір на майбутнє; кожна особа у соціальному контексті формує невелике число особистісних цінностей; відповідний цінностям життєвий вибір важливий для задоволеності, цінності працюють як когнітивні фільтри для сприймання та оцінки зовнішніх винагород; психологічно здорові люди мають добре розвинену та ієрархічно структуровану систему особистісних цінностей; відсутність ясності та пріоритетів у ціннісній системі веде до нестачі мотивації, невірних рішень та незадоволеності (Brown, 1996).

Оскільки обдарованість у молоді та дорослих проявляється перш за все у професійній діяльності, релевантним аналізованою проблемі є заснований на цінностях підхід до вибору професійного шляху, що запропонований Д. Брауном. Реалізація цього підходу вимагає від консультанта допомоги клієнту в ідентифікації, проясненні та визначенні пріоритетів серед особистих цінностей. Далі потрібно пропрацювати пов'язані з цим ціннісним вибором можливі внутрішньоособистісні та міжособистісні рольові конфлікти. Клієнту потрібна також інформація для оцінки імовірності реалізації його цінностей через різні професійні опції (Brown, 1995).

У контексті надання ціннісної підтримки обдарованим важливим питанням для консультанта є методи визначення та прояснення цінностей клієнта. З цією метою, за Д. Брауном, крім стандартизованих психодіагностичних методик, можуть використовуватись такі джерела інформації:

1. Проективні техніки, що дозволяють активніше залучати клієнта до процесу та стимулюють взаємодію клієнта та консультанта. У найпростішому варіанті можна попросити клієнта описати кар'єру та досягнення інших людей, які він вважає за зразок, та ті, які є неприйнятними. Це дозволяє зрозуміти, які цінності використовуються для порівняння себе з іншими та цілепокладання.

2. Використання клієнтом часу та грошей також вказує на його цінності. Важливо визначити емоції, які такі види активності продукують. Адже залучення до видів активності, що відповідають цінностям, спричиняє позитивні емоції, навпаки, невідповідні цінностям види активності пов'язані з негативними або нейтральними емоціями.

3. Мрії надають важливі ключі до особистісних цінностей та, часто, до кар'єрних цілей.

4. Пікові переживання, що включають інтенсивні переживання радості, задоволення, щастя. Ці переживання виникають, коли провідні особистісні цінності потужно реалізуються у взаємодії з навколишнім світом. Найгірші життєві ситуації, що вкрай негативно переживаються, також надають можливість зрозуміти, які цінності вражені.

5. Завдання доповнити незавершені речення щодо ситуацій, які зводять з розуму клієнта, роблять його найсумнішим та найщасливішим.

6. Використання уяви для створення, наприклад, ідеального бажаного майбутнього (Brown, 1995).

Визначенню ціннісних пріоритетів можуть допомогти різні стандартизовані та нестандартизовані методи рангування та класифікації особистих цінностей, що, зокрема, можуть зазначатися на картках. Інші методи: уявити ситуацію, в якій певні цінності знаходяться у конфлікті, попросити клієнта зробити вибір; несподівані питання щодо вибору між ціннісними альтернативами, на які вимагаються швидкі відповіді без роздумів; оцінка задоволення клієнта від позапрофесійної активності, хобі, громадської діяльності (Brown, 1995).

С. Ян запропонувала проєктивну методику створення колажу для дослідження особистісних цінностей у кар'єрному консультуванні студентів. Особливо корисною отримувана за її допомогою діагностична інформація є для клієнтів із ціннісним конфліктом (Jahn, 2018). Цей методичний підхід варто оцінити як релевантний для роботи з обдарованими студентами. На думку С. Ян, використання методів, що вимагають прояву креативності, зокрема, створення колажів, дозволяє отримати доступ до недостатньо усвідомлюваних аспектів самоідентичності та системи особистісних цінностей. Ці феномени зазвичай не схоплюються вербальними методами, опитувальниками. Проте глибше розуміння власних цінностей стимулює особистісний розвиток та сприяє більш обґрунтованим академічним та кар'єрним рішенням студентів (Jahn, 2018: 180).

В основі методики С. Ян знаходиться модель професійного шляху як динамічного життєвого простору, що визначається соціальними ролями та персональними інтересами, які є індикаторами особистих цінностей. Проте, попри їхню важливість, особистісні цінності легко вислизують від спроб самопізнання. У першу чергу це стосується прихованих, за використовуваною автором термінологією, цінностей. Вони протиставляються декларованим або усвідомлюваним цінностям, що інтерналізуються в процесі життя та походять від сценаріїв та повідомлень, наданих іншими людьми, в тому числі членами родини. Приховані або імпліцитні цінності особі невідомі, або вона не здатна їх чітко описати, їхнє усвідомлення вимагає значно більших рефлексивних зусиль. Саме ці цінності як реально діючі мають досліджуватись у плануванні подальшого професійного шляху. Зокрема, усвідомлення імпліцитних особистісних цінностей може допомогти у випадках амбівалентності та прокрастинації у професійній сфері (Jahn, 2018: 180–181).

У професійному консультуванні особистісні цінності традиційно досліджуються за допомогою опитувальників. Зазвичай використовуються такі формати відповідей на їхні пункти: дихотомічного вибору, вибору з кількох альтернатив, множинного вибору, шкали Лайкерта, рангування. Відповіді засновуються на когнітивних вербальних процесах, що відображають переважно декларовані цінності. Додатково до цих кількісних інструментів були розроблені якісні методи, що їх доповнюють. Наприклад, сортування карток із зазначеними на них цінностями. Або глибинно орієнтований пошук імпліцитних цінностей, що ґрунтується на складанні та обговоренні з консультантом переліків здібностей, інтересів, професійних та життєвих пріоритетів. Наступним кроком є розробка методики, що засновується на рефлексії продукції невербальної уяви, яка більшою мірою відображає емоційні та інтуїтивні аспекти особистості. Так, запропонована С. Ян методика ціннісного колажу спирається на живий досвід та дозволяє частково обійти свідомий контроль та деякі захисні механізми, в тому числі завдяки спонтанному творчому процесу з розважальними елементами (Jahn, 2018: 183–184).

Вважаємо, що для роботи з обдарованими студентами розглянута методика може використовуватись без змін. З урахуванням більшої когнітивної складності та рефлексивності обдарованих можна очікувати більш диференційованих та інформаційно насичених результатів. Можлива більша сенситивність, внутрішня конфліктність та амбівалентність обдарованих також мають зробити результати лише більш виразними та корисними. Певні побоювання викликає лише більша міра усвідомлення обдарованими студентами, внаслідок їх більш розвиненого інтелекту, проєктивного характеру методики, що може стимувувати прояв захисних механізмів, зокрема, соціально бажаних відповідей. Проте прояснити картину зможе лише накопичення досвіду реального використання методики у психологічному консультуванні обдарованих.

Варто звернути увагу, що у зв'язку з відмиранням друкованих ЗМІ широкому використанню методики колажу в сучасних умовах перешкоджає відсутність у більшості консультантів достатньої великої кількості непотрібних, не надто старих якісно ілюстрованих журналів. Спеціальна ж закупівля ілюстрованих видань робить вартість дослідження високою внаслідок не лише прямих грошових витрат на закупівлю журналів, а й через витрати на підбір, транспортування, зберігання та утилізацію значної кількості друкованої продукції. Ці проблеми в тому або іншому вигляді виникають як при регулярному, так і при не регулярному використанні методики колажу. Крім жур-

налів, методика вимагає іншого раніше зазначеного інвентаря, який необхідно також забезпечити. Окреслену проблему можна було б вирішити розробкою комп'ютерного варіанта методики колажу. Такий інструмент поряд із обмеженнями мав би переваги не лише за рахунок доступності та дешевизни, а й широкої стандартизованої бази релевантних зображень.

Після визначення та прояснення цінностей клієнта необхідно дослідити практичні відносини між ними. Так, Д. Браун вважає, що у межах ціннісної системи особистості окремі цінності можуть знаходитись у синергічних, конфліктних або компенсаторних відносинах. Для визначення природи цих відносин клієнт має, по-перше, скласти перелік виконуваних ролей, по-друге, оцінити загальний середній витрачений на виконання кожної ролі протягом тижня або місяця час, по-третє, визначити цінності, що реалізуються внаслідок активності та міжособистісних стосунків у межах кожної ролі. Далі слід визначити: конфліктні ролі, які зменшують час на виконання інших ролей, що веде до недостатньої реалізації важливих цінностей; компенсаторні ролі, що продукують задоволення, якого не вистачає при виконанні інших ролей; синергічні ролі, успішність виконання яких збільшується від їх спільного функціонування; ролі з внутрішньорольовим конфліктом, які особа виконує з певних причин, але які не реалізують достатньою мірою її особистісних цінностей. Останні потребують зміни. У разі неможливості відмови від таких професійних ролей залишається розвинути компенсаторні щодо них ролі (Brown, 1995).

Викладені загальні положення підходу Д. Брауна можуть застосовуватись для аналізу синергічних, конфліктних та компенсаторних відносин між життєвими ролями обдарованих осіб. Проста логіка підказує, що для повної реалізації власної обдарованості потрібно, щоб ролі, в яких вона реалізується, знаходились з іншими важливими життєвими ролями у синергічних, але не конфліктних або компенсаторних відносинах.

Проте соціальна реальність може створювати іншу ситуацію. Так, ще наприкінці минулого сторіччя дослідники із США Б. Керр, Т. Фішер та Н. Коланжело встановили, що обдаровані студенти обирають професійний шлях, спираючись більшою мірою на прогноз зарплатні та можливостей працевлаштування, ніж на власні інтереси, уміння та здібності. Більшість обдарованих студентів обирали традиційно престижну у США кар'єру у сфері медицини, права, бізнесу, інжинірингу, комунікацій (Kerr, 1997, 1988).

Отже, не слід думати, що розумово обдаровані дівчата та юнаки є відстороненими від світу диваками, мотивація яких немає нічого

спільного з мотивацією інших людей. Інтерв'ювання у Туреччині обдарованих учнів старших класів щодо їх життєвої цілі також показало, що вони переважно говорять про перспективи гарного майбутнього, які пов'язують з успіхом, кар'єрою та економічними можливостями. Називаються сім'я та суспільне благо. Життєві цілі обдарованих учнів майже повністю збігаються з такими в університетських студентів (Çelik, 2018).

Результати опитування обдарованих учнів з Туреччини та Південної Африки щодо професійних планів свідчать про їх орієнтацію на успішну кар'єру, що забезпечить фінансовий успіх та престиж. Через десять років обдаровані учні бачать себе перевантаженими роботою лідерами в обраній професійній сфері, які працюють за кордоном. Вони хотіли б працювати у доступній високорозвиненій безпечній країні з гарним бізнес-середовищем та можливостями, розвинутою промисловістю та багатою історією (Ozcan, 2017).

Може складатись враження, що обдаровані не обирають професійні ролі, де проявиться та буде далі розвиватись їхня обдарованість. Проте Б. Керр та Т. Фішер пояснюють цей факт не відмовою обдарованих від розвитку власних здібностей та інтересів, а їхньою мультипотенційністю, тобто здатністю успішно реалізувати множинну професійних та кар'єрних опцій. Причиною мультипотенційності є розвинені загальні здібності обдарованих, які надають їм можливість успішно виконувати більшість інтелектуальних завдань. Якщо студенти із середніми здібностями повинні робити академічний та кар'єрний вибір, виходячи з їхніх найсильніших сторін, то обдаровані спираються на інші за здібності критерії. Опитувальники професійних інтересів також не є корисними, оскільки обдаровані часто демонструють високі показники за багатьма шкалами — вони зацікавлені у такій кількості кар'єрних опцій, яку ніколи не зможуть реалізувати. Отже, для обдарованих порівняно з іншими студентами, більшою мірою підставою вибору професійного шляху стають особистісні цінності (Kerr, 1997: 241–244).

С. Люнг, К. Конолі, М. Шел вказують на необхідність при наданні консультативної допомоги враховувати обставини, що мають безпосереднє відношення до ціннісного вибору та ціннісної підтримки обдарованих осіб:

1. Зовнішній та внутрішній тиск на обдарованих здобувати високопрестижні професії. Потрібно заохочувати обдарованих звільнити себе від зобов'язання мати статусну роботу та розглядати всі професійні опції. Корисно попросити обдарованих розглянути можливості професійної діяльності всіх рівнів престижу.

2. Потрібно заохочувати обдарованих дівчат не відмовлятися від їхніх високих освітніх та професійних домагань. Тривалі програми постійної підтримки ефективніші за короткострокові інтервенції. Такі програми дозволяють консультанту відстежувати особистісну динаміку обдарованих дівчат та допомагати перетворювати їх кар'єрні домагання у конкретні плани.

3. Слід враховувати можливість рольового конфлікту між традиційними жіночими ролями та розвитком та проявом власної обдарованості. Консультантам пропонується підтримувати та розвивати самоефективність у виконанні багатьох ролей (Leung, 1994: 302).

М. Гук та К. Ештон також описали властивий обдарованим дівчатам ціннісний конфлікт між реалізацією себе як успішного професіонала, розвитком власних здібностей, кар'єрними досягненнями, з одного боку, та реалізацією жіночого життєвого сценарію у стосунках, дітях – з іншого боку (Hook, 2002).

Н. Коланжело рекомендує обдарованим юнакам з множинними здібностями, перфекціоністським ставленням до вибору кар'єри, які відчувають тиск батьків та необхідності тривалих вкладень у здобуття професії та освіти: пам'ятати, що не слід обмежувати себе однієї професією; використовувати вільний час для розвитку здібностей та активності в інших за професію сферах; гранично широко рефлексувати разом з консультантом щодо джерел задоволеності життям (Colangelo, 2015).

Таким чином, для критично мислячої молодої людини з реалістичним поглядом на світ, без чого інтелектуальна обдарованість неможлива, недостатньо закликів або повчань, від кого вони б не виходили. Достатньою підставою для вибору на користь реалізації власної обдарованості у певній сфері є: реальний суспільний запит, що підкріплюється створеними можливостями для успішної діяльності, статусними, кар'єрними та матеріальними стимулами; реалізованими або такими, що знаходяться в процесі реалізації успішними кейсами талановитих людей.

Певну роль у демонстрації успішних кейсів обдарованих може відіграти бібліотерапія. Рекомендується читання запропонованих джерел з проблеми, що виникла в обдарованій особі, подальше обговорення з консультантом (VanTassel-Baska, 1990: 12).

Проте літературні приклади не мають бути відірваними від реального життя обдарованої особи. Адже Д. К. Сімнтон вказує, що число видатних людей у певному поколінні залежить від кількості таких осіб у попередній генерації. Це твердження спирається на результати аналізу часових рядів на матеріалі європейської, китайської, японської

цивілізації. Доступність галузево-специфічних рольових моделей прямо пов'язана з тим, наскільки видатним стане творець. Іншими словами, видатні особи однієї генерації великою мірою відповідальні за якість та кількість творців у наступному поколінні (Simonton, 2009: 910–911).

Сказане зовсім не означає відсутності труднощів та боротьби за реалізацію власних прагнень, однак — передбачає шанси на успіх. Очевидно, що не у кожній країні у кожний історичний період у кожній сфері діяльності зазначені умови наявні. Вони також можуть неоднаково узгоджуватись з гендерними ролями та романтичними перспективами юнаків та дівчат.

Таким чином, фундамент для формування ціннісного ставлення до тих або інших власних здібностей створює об'єктивна суспільна реальність, що визначається логікою розвитку науки, технологічним, економічним та соціальним прогресом суспільства. Властива обдарованим сенситивність та особлива зацікавленість у провідній діяльності дозволяє спрогнозувати ймовірний успіх та сформуванню ставлення до власної діяльності та здібностей як до важливого засобу його досягнення. Звідси походять специфічні особистісні цінності та самоповага талановитих людей. У цьому цілеспрямована допомога від інших зрілим обдарованим не потрібна. Проте підтримки потребує обдарованість, що знаходиться на стадії формування, а її суб'єкт — входження у відповідну сферу діяльності.

З викладеного вище випливає, що найкращою підтримкою буде демонстрація дорослими власного прикладу успішної самореалізації. Навіть якщо масштаб обдарованості дорослого менший за перспективи молодшої людини, остання здатна екстраполювати знайдену траєкторію далі. Допомогти зрозуміти цей приклад, особливо коли кейс не супроводжується вираженням соціальним визнанням, може рефлексивна бесіда. Альтернативним варіантом є інформування про успішні кейси інших талановитих сучасників.

Незалежно від зазначеного, рефлексивну бесіду варто використовувати також як інструмент усвідомлення молодшою людиною: власної мотивації, інтересів, здібностей, тобто потенційної обдарованості; соціального запиту та можливостей для результативної діяльності у певній сфері. Процес в чомусь аналогічний стандартному плануванню кар'єри, проте вимагає більш індивідуалізованої, глибокої особистісної роботи. Слід зауважити, що, відповідно до загальних умов ефективності психологічної допомоги, вибір специфічних для обдарованих особистих цінностей, що відображають властиві їм способи самореалізації, завжди залишається за самим суб'єктом.

Висновки

Отже, аналіз підходів та методів, що можуть використовуватись для надання ціннісної підтримки в контексті психологічної допомоги обдарованим особам юнацького віку, дозволяє дійти таких висновків:

1. Серед психологічних проблем обдарованих, з приводу яких має надаватись професійна допомога, у наукових публікаціях ціннісна підтримка явно не називається. Останні кілька десятиріч основна увага у психологічних дослідженнях надається: причинам недостатніх навчальних досягнень деяких обдарованих; приховуванню власної обдарованості; комунікативним та соціальним труднощам; додатковим проблемам, що виникають у обдарованих дівчат та жінок, представників дискримінованих расових, етнічних, соціально-економічних груп, груп з обмеженими можливостями; емоційним проблемам, що пов'язані зі специфічними особистісними якостями обдарованих.

2. Фокус на складнощах розвитку обдарованих значною мірою пояснюється імпліцитним припущенням про дезадаптивний характер обдарованості. Проте таке припущення не підкріплюється наявними дослідженнями. Уявлення про обдарованого як психологічно здорового оптимально функціонуючу особистість зміщує акцент на його підтримку та розвиток. Крім безумовно необхідних зусиль з розвитку здібностей через навчальну та позанавчальну діяльність, постає проблема мотивації до прояву обдарованості. Способом управління мотивацією з боку наставників, членів родини, психологів є ціннісна підтримка обдарованих, що може проявлятися у різноманітних формах: демонструвати позитивні приклади, надихати, визнавати, допомагати у рефлексії та вибудовуванні системи особистісних цінностей, відповідних життєвих і професійних ролей.

3. Ціннісна підтримка обдарованих може здійснюватися у різних формах, зокрема, бібліотерапії – знайомство з життям реалізованих обдарованих, групової роботи – групи взаємної підтримки обдарованих. Проте провідною формою психологічної допомоги обдарованим, враховуючи виражену індивідуальність та немасовість цього феномену, має бути індивідуальне консультування з елементами коучингу. Для роботи з ціннісною системою обдарованого продуктивною є адаптація запропонованого Д. Брауном заснованого на цінностях підходу до вибору професійного шляху. Останній вимагає від консультанта допомоги клієнту в ідентифікації та проясненні особистісних цінностей, вибудовуванні їх ієрархічної структури. Наступним етапом є рефлексія способів реалізації ціннісних пріоритетів у життєвих та

професійних ролях у наявному соціально-економічному та культурному контексті.

4. З метою ідентифікації, прояснення та ієрархізації особистісних цінностей обдарованого консультантом можуть використовуватись різноманітні якісні та кількісні, стандартизовані та нестандартизовані діагностичні інструменти: опитувальники, техніки сортування, аналіз реальної життєвої активності, мрій, пікових переживань, уявне моделювання бажаного майбутнього, проєктивні техніки, зокрема, модифікація методики незавершених речень, техніка ціннісного колажу.

5. За моделлю Д. Брауна, життєві та професійні ролі як втілення особистих цінностей можуть знаходитись у синергічних, конфліктних та компенсаторних відносинах. Проте вважаємо, що для повного прояву обдарованості та її подальшого розвитку необхідний синергічний, але не компенсаторний або конфліктний характер відносин ролей, в яких обдарованість реалізується з іншими важливими життєвими та професійним ролями. Завдання вибудовування молодого людиною такого способу життя в умовах несприятливої або недостатньо сприятливої соціальної реальності та конфліктності власної ціннісної, мотиваційної системи нерідко потребує рефлексивної та інформаційної допомоги психолога-консультанта.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із розробкою на підставі проведеного аналізу та практичною апробацією у консультативній роботі моделі ціннісної підтримки обдарованої молоді.

Декларація про конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність потенційного конфлікту інтересів стосовно дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Список використаних джерел

Brown, D. (1995). A Values-Based Approach to Facilitating Career Transitions. *Career Development Quarterly*, 44(1), 4–8. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1995.tb00524.x>

Brown, D. (2002). The Role of Work and Cultural Values in Occupational Choice, Satisfaction, and Success: A Theoretical Statement. *Journal of Counseling and Development*, 80(1), 48–56. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2002.tb00165.x>

Brown, D., & Crace, K. (1996). Values in Life Role Choices and Outcomes: A Conceptual Model. *Career Development Quarterly*, 44(3), 211–223. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1996.tb00252.x>

Celik, D., & Mertol, H. (2018). Gifted Students' Purpose in Life. *Universal Journal of Educational Research*, 6(10), 2210–2216. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1192727.pdf>

Colangelo N., & Wood S. (2015). Counseling the Gifted: Past, Present, and Future Directions. *Journal of Counseling and Development*, 93(2), 133–143. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2015.00189.x>

Colangelo, N. (2002). *Counseling Gifted and Talented Students. The National Research Center on the Gifted and Talented*. Storrs, CT : The National Research Center on the Gifted and Talented University of Connecticut. Retrieved from: <https://nrctg.uconn.edu/wp-content/uploads/sites/953/2015/04/rm02150.pdf>

Greene, M. J. (2003). Gifted Adrift? Career Counseling of the Gifted and Talented. *Roeper Review*, 25(2), 66–72. DOI: <https://doi.org/10.1080/02783190309554201>

Hook, M. K., & Ashton, K. (2002). Transcending a Double Bind: The Case of Jenna. *Career Development Quarterly*, 50(4), 321–325. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2002.tb00578.x>

Jahn, S. (2018). Using Collage to Examine Values in College Career Counseling. *Journal of College Counseling*, 21, 180–192. DOI: <https://doi.org/10.1002/jocc.12096>

Kennedy, K., & Farley, J. (2018). Counseling Gifted Students: School-Based Considerations and Strategies. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 10(1), 361–367. Retrieved from: <https://www.iejee.com/index.php/IEJEE/article/view/416/328>

Kerr, B., & Colangelo, N. (1988). The College Plans of Academically Talented Students. *Journal of Counseling & Development*, 67(1), 42–48. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1988.tb02009.x>

Kerr, B., & Fisher T. (1997). Career Assessment with Gifted and Talented Students. *Journal of Career Assessment*, 5(2), 239–251. DOI: <https://doi.org/10.1177/106907279700500209>

Leung, S. A., Conoley, C. W., & Scheel, M. J. (1994). The Career and Educational Aspirations of Gifted High School Students: A Retrospective Study. *Journal of Counseling & Development*, 72(3), 298–303. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1994.tb00938.x>

Neihart, M. (1999). The Impact of Giftedness on Psychological Well-Being: What Does the Empirical Literature Say? *Roeper Review*, 22, 10–17. DOI: <https://doi.org/10.1080/02783199909553991>

Ozcan, D. (2017). Career decision-making of the gifted and talented. *South African Journal of Education*, 37(4), 361–367. Retrieved from: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1163306>

Pfeiffer, S. (2020). Optimizing Favorable Outcomes When Counseling the Gifted: A Best Practices Approach. *Gifted Education International*, 37(2), 142–157. DOI: <https://doi.org/10.1177/0261429420969917>

Sagiv, L., & Schwartz, S. H. (2004). Values, Intelligence and Client Behavior in Career Counseling: A Field Study. *European Journal of Psychology of Education*, 19(3), 237–254. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/23420436>

Silverman, L. K. (1990). Issues in Affective Development of the Gifted. J. VanTassel-Baska (Ed.), *A Practical Guide to Counseling the Gifted in a School Setting* (p. 15–30). Reston, Va : Council for Exceptional Children. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED231153.pdf>

Simonton, D. K. (2009). Gift, Talents, and Their Societal Repercussions. L. Shavinina (Ed.), *International Handbook on Giftedness*, 2 (p. 904–912). Gatineau, Quebec : Springer.

VanTassel-Baska, J. (1990). Recent Trends and Issues in Counseling the Gifted. J. VanTassel-Baska (Ed.), *A Practical Guide to Counseling the Gifted in a School Setting* (p. 6–14). Reston, Va : Council for Exceptional Children. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED231153.pdf>

Wood, S. (2009). Counseling Concerns of Gifted and Talented Adolescents: Implications for School Counselors. *Journal of School Counseling*, 7(1), 1–47. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ886112.pdf>

Корольов, Д. К. (2020). Психометричні якості опитувальника особистісних цінностей обдарованих студентів. *Український психологічний журнал*, 1(13), 105–121. DOI: [https://doi.org/10.17721/npj.2020.1\(13\).7](https://doi.org/10.17721/npj.2020.1(13).7)

References

Brown, D. (1995). A Values-Based Approach to Facilitating Career Transitions. *Career Development Quarterly*, 44(1), 4–8. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1995.tb00524.x>

Brown, D. (2002). The Role of Work and Cultural Values in Occupational Choice, Satisfaction, and Success: A Theoretical Statement. *Journal of Counseling and Development*, 80(1), 48–56. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2002.tb00165.x>

Brown, D., & Crace, K. (1996). Values in Life Role Choices and Outcomes: A Conceptual Model. *Career Development Quarterly*, 44(3), 211–223. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1996.tb00252.x>

Celik, D., & Mertol, H. (2018). Gifted Students' Purpose in Life. *Universal Journal of Educational Research*, 6(10), 2210–2216. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1192727.pdf>

Colangelo N., & Wood S. (2015). Counseling the Gifted: Past, Present, and Future Directions. *Journal of Counseling and Development*, 93(2), 133–143. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2015.00189.x>

Colangelo, N. (2002). *Counseling Gifted and Talented Students. The National Research Center on the Gifted and Talented*. Storrs, CT : The National Research Center on the Gifted and Talented University of Connecticut. Retrieved from: <https://nrcgt.uconn.edu/wp-content/uploads/sites/953/2015/04/rm02150.pdf>

Greene, M. J. (2003). Gifted Adrift? Career Counseling of the Gifted and Talented. *Roeper Review*, 25(2), 66–72. DOI: <https://doi.org/10.1080/02783190309554201>

Hook, M. K., & Ashton, K. (2002). Transcending a Double Bind: The Case of Jenna. *Career Development Quarterly*, 50(4), 321–325. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2002.tb00578.x>

Jahn, S. (2018). Using Collage to Examine Values in College Career Counseling. *Journal of College Counseling*, 21, 180–192. DOI: <https://doi.org/10.1002/jocc.12096>

Kennedy, K., & Farley, J. (2018). Counseling Gifted Students: School-Based Considerations and Strategies. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 10(1), 361–367. Retrieved from: <https://www.iejee.com/index.php/IEJEE/article/view/416/328>

Kerr, B., & Colangelo, N. (1988). The College Plans of Academically Talented Students. *Journal of Counseling & Development*, 67(1), 42–48. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1988.tb02009.x>

Kerr, B., & Fisher T. (1997). Career Assessment with Gifted and Talented Students. *Journal of Career Assessment*, 5(2), 239–251. DOI: <https://doi.org/10.1177/106907279700500209>

Leung, S. A., Conoley, C. W., & Scheel, M. J. (1994). The Career and Educational Aspirations of Gifted High School Students: A Retrospective Study. *Journal of Counseling & Development*, 72(3), 298–303. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1994.tb00938.x>

Neihart, M. (1999). The Impact of Giftedness on Psychological Well-Being: What Does the Empirical Literature Say? *Roeper Review*, 22, 10–17. DOI: <https://doi.org/10.1080/02783199909553991>

Ozcan, D. (2017). Career decision-making of the gifted and talented. *South African Journal of Education*, 37(4), 361–367. Retrieved from: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1163306>

Pfeiffer, S. (2020). Optimizing Favorable Outcomes When Counseling the Gifted: A Best Practices Approach. *Gifted Education International*, 37(2), 142–157. DOI: <https://doi.org/10.1177/0261429420969917>

Sagiv, L., & Schwartz, S. H. (2004). Values, Intelligence and Client Behavior in Career Counseling: A Field Study. *European Journal of Psychology of Education*, 19(3), 237–254. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/23420436>

Silverman, L. K. (1990). Issues in Affective Development of the Gifted. J. VanTassel-Baska (Ed.), *A Practical Guide to Counseling the Gifted in a School Setting* (p. 15–30). Reston, Va : Council for Exceptional Children. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED231153.pdf>

Simonton, D. K. (2009). Gift, Talents, and Their Societal Repercussions. L. Shavinina (Ed.), *International Handbook on Giftedness*, 2 (p. 904–912). Gatineau, Quebec : Springer.

VanTassel-Baska, J. (1990). Recent Trends and Issues in Counseling the Gifted. J. VanTassel-Baska (Ed.), *A Practical Guide to Counseling the Gifted in a School Setting* (p. 6–14). Reston, Va : Council for Exceptional Children. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED231153.pdf>

Wood, S. (2009). Counseling Concerns of Gifted and Talented Adolescents: Implications for School Counselors. *Journal of School Counseling*, 7(1), 1–47. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ886112.pdf>

Korolov, D. K. (2020). Psychometric Properties of the Gifted Students' Personal Values Questionnaire. *Ukrainian psychological journal*, 1(13), 105–121. [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2020.1\(13\).7](https://doi.org/10.17721/upj.2020.1(13).7)

Abstract

Korolov D. K.,

PhD (Candidate of Psychological Sciences),
Associate Professor (docent)
Social Psychology Department
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: assessment@i.ua

VALUE SUPPORT IN THE CONTEXT OF PSYCHOLOGICAL HELP FOR GIFTED YOUTH

The performed analysis of psychological approaches and methods that can be used to provide value support in the context of psychological assistance to gifted youth has allowed us to draw the following conclusions.

Value support is clearly not mentioned in scientific publications among the psychological problems of the gifted whom professional assistance should be provided. The focus on gifted people's developmental difficulties is largely explained by the implicit assumption that giftedness is maladaptive by its nature. However, this assumption is not supported by existing research data. The model of a gifted person as a psychologically healthy optimally functioning individual shifts the emphasis on his/her support and development.

The leading form of psychological help to the gifted, given their pronounced individuality, should be individual counseling with elements of coaching.

To identify, clarify and prioritize personal values, a consultant can use a variety of qualitative and quantitative, standardized and non-standardized examining tools: questionnaires, sorting techniques, analysis of life activities, dreams, peak experiences, imaginary modeling, projective techniques.

The full manifestation of giftedness and its further development requires synergy of roles in which giftedness is realized with other important life and professional roles. The task of building such a way of life by a young person in the conditions of insufficiently favorable social reality and value conflict often requires help of a psychologist.

Key words: *giftedness, gifted personality, personal values, value support, psychological help, counseling of gifted.*

Отримано – 16 липня 2021

Рецензовано – 18 липня 2021

Прийнято – 26 липня 2021

Received – July 16, 2021

Revision – July 16, 2021

Accepted – July 24, 2021